

Article History

Received / Geliş
08.02.2018

Accepted / Kabul
26.04.2018

Available Online / Yayınlanma
30.04.2018

THE FACTORS THAT CAUSING RACISM IN THE QUR'AN AND SOME SUGGESTIONS OF SOLUTION

KUR'AN'DA IRKÇILIĞA SEBEP OLAN UNSURLAR VE BAZI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ¹

Necmettin ÇALIŞKAN²

Abstract

One of the factors threatening Muslims' unity is racism. Islam prohibits facts which emphasize differences among people such as race, nationality, denomination, tribe or clan, view these as reasons of superiority, and thus threaten the unity of Muslim community. This tendency, whose first example we encounter in Satan's arrogant attitude in the face of God's command of prostration, has appeared up until today with different titles and practices like racism, tribalism, hooliganism, or micro nationalism. Even though not identified as racism conceptually, some behaviors and attitudes are observed to be caused by racist thoughts. Therefore, studies on the issue of overcoming racism should start with determining the reasons of racism, and then determine the dynamics that would ensure to remove racist or similar kind of thoughts, or at least isolate them, from the social structure. This study will determine, from the Qur'anic point of view, the notion of racism, as well as the concept and orientations that cause racism. Such concepts as arrogance, bigotry, discrimination, prejudice and otherization will be taken up within the integrity of the Qur'an. During the discussion of the topic, these concepts will be studied by taking into account the textual, sociological, psychological, historical, and cultural parameters and contexts. Solution suggestions will include the notions of the knowledge of God, the knowledge of oneself, mutual communication, the sense of brotherhood, the consciousness of being a Muslim community, and the consciousness of justice, and these notions will be discussed in today's context and by taking into account their contribution to a solution. With these suggestions, which are proposed here for the purpose of humanity, the security of society and the state, and especially Muslims' unity, this study aims to help Muslim societies achieve the goals set in the Qur'an, while Muslims are still struggling with their own problems, and these goals include "being a Muslim community that is successful in ensuring social peace, is a good example for all other people, is the best of and a reason of balance for humanity."

Keywords: Qur'an, Unity, Muslim community, Racism, Hamiyya al-Jahiliyya, Arrogance

Özet

Müslümanların birliğini tehdit eden unsurlardan biri de ırkçılıktır. İnsanlar arasındaki ırk, milliyet, aşiret vb. farklılıkları ön plana çıkaran ve bunları bir üstünlük vesilesi sayarak, ümmetin birliğini tehdit eden yaklaşımlar İslam'da yasaklanmıştır. Birçok müfessire göre ilk örneğine şeytanın secde emrine karşı gösterdiği kibirli tavırda rastladığımız bu yönelim, günümüze kadar insanoğlu tarafından güncelliğini korumuştur. İlgili literatüre bakıldığında kavramsal olarak ırkçılık adıyla anılmasa bile bazı tutum ve davranışların temelinde ırkçılığı sonuç veren düşüncelerin yattığı görülmektedir. Bu sebeple ırkçılığın çözümü üzerine yapılması gereken çalışmalara ırkçılığı ortaya çıkaran sebeplerin tespit edilmesi ile başlanılmadır. Bu çalışmada birinci aşamada Kur'anî perspektifle ırkçılık ve ırkçılığa sebep olan iç ve dış dinamikler ve yönelimler tespit edilecektir. Sonrasında ise yine Kur'an'ın bu problemleri yaklaşımlar karşısında takındığı tavır ve sunduğu çözümler bir makalenin imkânları ölçüsünde aktarılmaya çalışılacaktır. Konu işlenişi sırasında tespit edilen sorunların ve çözüm yollarının; metinsel, sosyolojik, kültürel vb. parametreler göz önünde bulundurularak, Kur'an bütünlüğü içerisinde ele alınması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Birlik, Ümmet, Irkçılık, Hamiyyetü'l-Câhiliyye, Kibir.

¹ Bu makale, 21. Yüzyılda İslam Dünyasına Stratejik Bakış Uluslararası Kongresi: Fırsatlar, İmkânlar, Gelişmeler, Sorunlar, Çözüm Önerileri (10-14 Mayıs 2017, Van) Sempozyumu'nda sunulan "Müslümanların Birliğini Tehdit Eden Unsurlar ve Biz Bilincinin İnşası, Kur'an'a Göre Çözüm Önerileri" başlıklı bildirinin genişleterek yayımlanmış halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, MKÜ İlahiyat Fakültesi, Asst. Prof. Mustafa Kemal University, Faculty of Theology Orcid ID: 0000-0003-2877-115X. ncaliskan@beyza.net.

Giriş

İslamiyet farklı ırk, milliyet, mezhep, vb. özelliklere sahip müntesiplerini ümmet bilinci içerisinde tek vücut haline getirmiştir. Ancak ırkçılık gibi insanlar arasındaki mezkûr farklılıkları ön plana çıkaran ve bunları bir üstünlük vesilesi sayan olgular Müslümanların birliğini tehdit etmektedir.

İnsanlık tarihi kadar eski bir fenomen olan ırkçılık ilk olarak salt ırk üstünlüğüne dayanan bir olgu hüviyetinde ortaya çıkmasına rağmen zaman içerisinde kavramsal değişime uğramıştır. Ancak insanlar arasında var olan hemen her türlü farklılığı ön plana çıkaran asabiyet, faşizm, kavmiyetçilik, holiganizm ve mikro milliyetçilik gibi kavramları ırkçılığın değişik formları ve uygulamaları olarak görmek de mümkündür. Burada dikkat edilmesi gereken husus kavramsal farklılıklar değil dayandıkları temel argümanların benzerliğidir. Çünkü ırkçılığı tespit etmek ve belirlemek oldukça zordur. Hemen her tutum ve davranışın içerisinde kendisini gösterebileceği için en masum diyebileceğimiz düşüncelerde bile ırkçılığın izlerini görmek mümkündür. Bu yüzden ırkçılığın ne olduğunun yanında hatta ötesinde ona sebep olan veya onunla birlikte ortaya çıkan tutum ve davranışları belirlemek önemlilik arz etmektedir.

Bu bağlamda öncelikli olarak ırkçılığı ele alan kavramsal bir analizden sonra Kur'an özelinde ırkçılığa sebep olan tutum ve davranışların tespitinin yapılması gerekmektedir. Bu tespitle hangi olguların ırkçılığı barındırdığını, bunlardan hangilerinin tehdit ve tehlike olduğunu belirlemek kolaylaşacaktır. Böylelikle Kur'an'da birçok ayette belirtilen en masum (A'râf, 7/17; Sâffât, 37/28) ve hatta bazen hayırlı (Bakara, 2/216; Nisâ, 4/19) görünen olgular içerisinde Allah'tan uzaklaştıracak potansiyel tehlikelerin barınma realitesi ırkçılığın topluma zarar vermesi adına işlevsel kılınabilecektir.

İrkçılık ve benzeri olguların toplumdan uzaklaştırılması veya izole edilmesi için yine Kur'an'ın sunduğu ilahi çözüm önerilerine uymak gerekmektedir. Her şeyi yaratan (En'âm, 6/101; Furkân, 25/2; Mü'min, 40/62) ve yarattıklarının mahiyetini en iyi bilen (Hicr, 15/86; Yâsîn 36/81) Yaratıcı (Mülk, 67/14), ırkçılığa sebep olan problemleri düşünce sistemlerini nass'ın ibâresi, işâreti, delâleti ve iktizası ile dile getirdiği ayetlerde ırkçılığa karşı müminlerin edinmeleri gereken tedbirleri, almaları gereken tavırları, çözüm için yapmaları gerekenleri bireysel ve toplumsal gerçekliğe uygun olarak ortaya koymuştur (Sıcak, 2015: IV,(2), 434).

Hazırlanan bu çalışmada öncelikli olarak Kur'an-ı Kerim perspektifinden, ırkçılığa sebep olan taassup, kibir, ucb, ayrımcılık, ötekileştirme vb. olgular incelenecektir. Daha sonra ise Kur'an'ın ırkçılık ve benzeri olgulara dair sunmuş olduğu ilahî çözüm reçeteleri ele alınacaktır. Çalışma genel bir değerlendirme ve sonuç ile bitirilecektir.

1- İrkçılık ve İlgili Kavramların Tespiti

Özelde İslam âleminin genelde ise tüm insanlığın birlik ve beraberliğini tehdit eden ırkçılık; sosyal grupların genetik yolla geçen bazı özellikler sebebiyle statü ve değer farklılıklarına da yol açtığını ileri süren düşünce sistemi olarak tanımlanmaktadır (Şentürk ve Canatan, 1999: XIX, 124). Diğer bir ifadeyle ırkçılık, ırk üstünlüğü ve taassubuna dayanan anlayış, görüş, ideoloji veya dogmaların genel adıdır. İrkçılığı psikolojik bir rahatsızlık (Chakraborty ve McKenzie, 2002: 180 (6), 475-477) veya akıl eksikliği (Gazzâlî, ty: III, 339) olarak görmek de mümkündür.

Tarihsel süreç içerisinde farklı şekil ve isimlerle ortaya çıkan ırkçılık günümüzde de mikro milliyetçilik olarak ortaya çıkmaktadır. Mikro milliyetçilik, ulus devletlerin temel dinamiklerinden biri olan "milli biz" şuuru yerine; boy, aşiret, kabile veya mezhep gibi dar kapsamlı "biz" şuurunu benimseyen görüştür. Özellikle, insanlar arasındaki en küçük farklılıkları ön plana çıkararak, millilik bilincini ve ulus devlet egemenliğini

aşındırmak, küresel düzeyde etkili olacak kaosa ve belirsizliğe dayalı bir kültür ve dini anlayış ikame etmek, algı ve mitler oluşturmak ve tüketim alışkanlıklarını yönlendirmek gibi çok çeşitli amaçları bulunmaktadır.³

Ancak milliyetçilik ile mikro milliyetçilik kavramlarını karıştırmamak gerekir. Nitekim milliyetçilik; belirli bir bölgede ortak kültürel/etnik bağlara sahip milletlerin yüceltilmesini amaçlayan dini, siyasal, sosyal ve kültürel yaklaşımlarla, kendine ideolojik manada millî devletin güçlenmesini en önemli hedef olarak belirleyen bir anlayıştır (Özcan, 2005: XXX, 84-87). Bu manada düşünüldüğünde ileride de bahsedileceği gibi milliyetçilik özünde olumlu bir olgudur.

Mikro milliyetçilik ile benzer anlamlar ifade eden asabiyet ise aynı soydan gelme veya bir başka sebeple aralarında yakınlık bağı tesis edilmiş bireylerin "öteki"lere karşı birlikte hareket etmelerine imkan veren dayanışma duygusunu ifade etmektedir. Daha çok olumsuz manada kullanılan asabiyet;⁴ modern sosyolojinin temel kavramlarından olan milliyet fikrinden ziyade, kavmiyete benzemektedir. Milliyet fikri; ırk birliğinin ötesinde vatan, tarih, kültür, gelenek ve görenek gibi müştereklere dayanırken kavmiyet; yalnızca ırk birliğinden beslenmektedir. Bununla birlikte asabiyet günümüzde anlaşıldığı anlamdaki ırkçılığa göre daha dar kapsamlı ve kabilevî bir karakter arz etmektedir (Çağrı, 1991: III, 453-455).

Câhiliye devri; Arapların Allah'ı hakıyla bilmedikleri, O'na şüpheye düşmeden ve şirk koşmadan iman etmedikleri gerek bireysel gerekse toplumsal yaşam açısından bilgidan, nizamdan, barış ve huzurdan uzak oldukları, güçlü ve soylu sayılanları her zaman haklı kabul ettikleri ve adaletten yoksun bir hayat yaşayarak ırkçılık ve asabiyet kavramlarının temel dinamiklerini sağlayan bir hayat sürdürdükleri zaman aralığını belirtmek için kullanılmaktadır. Bu anlam alanıyla Câhiliye, Kur'an'ın ırkçılığı tanımlamak için kullandığı tamamlayıcı kavramlardandır (Fayda, 1993: VII, 7-19). Hz. Peygamber de Câhiliye döneminin asabiyet fikri üzerine tesis edildiğini ve bu tehlikenin İslam ümmeti için gelecekte de geçerli olacağını "Ümmetimin arasında Câhiliye döneminden kalma, tümüyle terk edemeyecekleri dört âdet vardır: Asâletleriyle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları tevessül ederek yağmur beklemek, ölünün ardından yüksek sesle ağlamak" sözüyle belirtmektedir (Müslim, "Cenâiz", 29). Feth süresindeki bir âyette (48/26) iki defa geçmekte olan "hamiyet" kelimesi ise müşriklerin Müslümanlar karşısındaki inatçı ve uzlaşmaz tutumları için kullanılmış, ayrıca bunun bir "Câhiliye hamiyeti" olduğu ifade edilmiştir. Hadislerde kişinin kendisi ve kavmi ile övünmesi "Hamiyetü'l-Câhiliyye" şeklinde yer bulur (Hanbel, 2001: I, 288). Bundan dolayı kendini ve kavmini üstün görme fikrine dayalı asabiyeti ifade eden Hamiyetü'l-Câhiliyye tabiri "Câhiliye asabiyeti" (Âlûsî, 1415, XXVI, 116) şeklinde de açıklanmıştır (Çağrı, 1997: XV, 481). Tarih, ırkçılığın sadece Araplara mahsus bir eksiklik olmadığını zaman içerisinde "Şuubiyye" ismiyle tanımlanan Arap olmayan milletlerin Araplardan üstün olduğunu iddia eden siyasî, fikrî ve edebî hareketlere yönelmesiyle göstermiştir (Apak, 2010: XXIX, 244-246). Bu tanımlama ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere önlenmesi gereken bir problem olarak ırkçılık dünden bugüne İslam ümmeti için tehlike olmuş ve olmaya devam edecektir.

2- Kur'an-ı Kerim Işığında İrkçiliğin Sebepleri ve Sonuçları

İrkçilik, herhangi bir ırkın üstünlüğünü savunan böylelikle negatif anlam alanına sahip olan bir düşünce olmasına rağmen zahiren ilgili-ilgisiz birçok masum düşünce, tutum ve davranışın bünyesinde de ırkçılığın izlerini görmek mümkündür. Bu yüzden ırkçılık girdiği her kabın şeklini alan, onun boyasıyla boyanan ve kimyasını değiştiren

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Çalışkan, 2017: 396-398.)

⁴ Asabiyetin olumlu kullanım alanları için bkz. (İbn Haldûn, 2014, c. I, s. 180-181, 379, 388)

saydam ve akışkan bir maddeye benzetilebilir. Nitekim günümüzde ırkçılık, kan bağıının ve akrabalığın ön plana çıkarıldığı küçük topluluklarda (Gellner, 1983. 49) aile, aşiret, kabile veya mikro milliyetçilik, din ve inanç endeksli islamofobi, spor takımı veya siyasi parti taraftarlığına dayanan holiganizm ve fanatizm vb. olarak kendisini göstermektedir. Ancak hangi alanda ne kadar etkili olduğunu tespit etmek her zaman mümkün değildir. Ayrıca toplum hayatında sıkça görülen hatta gelenek haline gelen kimi olgu, bünyesinde ırkçılığı barındırabilir. Bu yüzden bir olguda ırkçılık düşüncesinin varlığının tespiti, ancak ırkçılık düşüncesini sonuç veren veya onunla ortaya çıkan tutum ve davranışların tespitine bağlıdır. Böyle bir tespitten sonra bu olguda ırkçılık düşüncesi vardır veya yoktur denilebilir. Bu konuda başarı sağlanması için yapılacak tespitte izlenecek yolu Kur'an'da belirtilen ölçüt ve kriterlere göre belirlemek gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle Kur'an ışığında bu hastalığın sebepleri ortaya konulacaktır.

1. Taassup; kelime manası olarak, bağnazlık, körü körüne bağlılık, aşırı taraftarlık, fanatizm, tutuculuk, herhangi bir fikri, siyasi veya sosyal hadisenin yorumuna dair ortaya çıkan bir düşünceyi mutlak ve biricik doğru kabul edip, muhalif insanların fikirlerini yok sayma; sorgulamaksızın reddetme ve kendi düşüncelerini kabul ettirmek için başkalarına baskı yapma (Karagöz vd., 2015: 622) anlamlarına gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de "Hani küfre düşenler kalplerine taassubu, câhiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini (sekine) indirmiş ve onların takva sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zaten onlar buna layık ve ehil idiler. Allah, her şeyi hakkıyla bilmektedir" (Fetih, 48/26) ayetinde "hamiyye" kelimesini açıklarken müfessirler birkaç anlam vermişlerdir. Bu açıklamalara göre (ح م ع) kökünden gelen "hamiyye" kelimesi kâfirlerin hem Allah'ı bırakarak tapındıkları ilahlarına taassupla bağlılıkları manasında dinî taassubu hem de kabileye yapılan her türlü fiili veya sözlü saldırılarda öfke ve gayret göstermek manasında kabile taassubunu içermektedir. Bir kimsenin sırf şahsi şöhreti ve gururu adına veya şahsi menfaati peşinden giderek, kasti ve bilinçli olarak uygunsuz bir iş yapmasını (Mevdûdi, 1987: V, 394) ifade eden "حَمِيَّةُ الْجَاهِلِيَّةِ" birinci manasıyla Süheyl b. Amr'ın Hudeybiye antlaşması metnine "besmele" ve "Muhammed Allah'ın elçisi" ibaresini böbürlenerek (Sâffât, 37/35) yazmamakta diretmesini ifade etmek için kullanılmıştır (Taberî, 2000: XXII, 251). İkinci manasıyla Hz. Peygamber ve yanındakileri "Onlar bizim oğullarımızı, kardeşlerimizi öldürdüler şimdi de biz evlerimizde kalacağız ve onlar bizim bulunduğumuz yere mi girecekler?" (Semerkandî, t.y: III, 319) veya "Eğer Muhammed Mekke'ye bu büyük grupla girerse tüm Araplar arasında şöhretimiz sönecek, gururumuz kırılacak" (Mevdûdi, 1987: V, 394) şeklindeki ifadelerle Mekke'ye sokmak istemeyen (Taberî, 2000: XXII, 252) ve kurbanların yerine ulaşmasını (Fetih, 48/25) engelleyen (İbn Ebî Zemenin, 2002: IV, 257) Mekkelilerin kabile taassuplarını ifade için kullanılmıştır (Kurtubî, 1964: XVI, 288). Bu şekildeki kabile taassubunun Hz. Peygamber'in gördüğü rüya üzerine Mekke'ye girecekleri müjdelenen müminlere indirilen sekinenin (Ferrâ, t.y: III, 67) Mekkeli müşriklerdeki gurura (Zemahşeri, 1987: IV, 344) bağlı olarak ortaya çıkmış karşılığı olduğu söylenebilir.

Taşdıkları gurur sonucu kâfirlerin kalplerinde alevlendirdikleri hamiyet, inanç ve ilke uğruna değildir. Sadece kibir, övünme, şımarıklık ve eziyet verme adına ortaya konan bir taassuptur. Bu sebeple cahiliye taassubunun Mekkeli müşrikleri sevk ettiği durum kendi inanç sistemlerine de aykırıdır. Kâfirlerin kendilerini teslim ettikleri taassubun etkisiyle onlar kutsallığı uğruna yaşadıkları Kâbe'nin saygınlığını çiğneyerek, câhiliye devrinde ve İslamiyet'te saygınlığına asla dokunulmayan haram aylara hürmeti yok sayıyorlardı (Kutub, 2000: VI, 3329). Taassubun bu etkisinin, ırkçılık davası güdenlerin karşısındakine hüsnü nazar ile yaklaşmama, muhataplarına zarar

vermekten öte kendilerine ve özellikle de kendi ilke ve değerlerine verdiği zararın boyutunu göstermesi önemlidir.

2. Kibir; ırkçılık düşüncesinin ilk örneği olan (Sarıcık, 2013: 234-235) ve İblis'in kendisini daha hayırlı ve üstün gördüğünden dolayı secde etmekten kaçınmasının anlatıldığı ayetler (Bakara, 2/34; A'raf 7/11-13; Sâd 38/71-76) bu düşüncenin altında yatan sebepleri göstermesi bakımından önemlidir (Pişgin, 2015: 78-79). Bu hadisenin anlatıldığı ayetlere bakıldığında İblis'in bu davranışının sebebi; büyüklük taslaması ve kafirlerden oluşuna (Bakara, 2/34), haddi olmadığı halde kendini büyük görmesine ve aşağılık bir tutuma sahip olmasına (A'raf, 7/13) ve ayrıca kendini üstünlerden görmesine" (Sâd, 38/75) bağlanarak açıklanmaktadır. Üç ayette de (ك ب ج) kökünden gelen ve kibir, istikbar ve tekebbür olarak ifade edilen "üstünlük taslamak" fiili kullanılmıştır. Bu ayetler ışığında ırkçılığın en temel nedeni olarak üstünlük ve büyüklük taslamak yani kibir⁵ ve kibirlenme gösterilebilir. Ayrıca ırkçılığın "daha üstün görme" paydası sebebiyle birçok müfessire göre (Râzî, 1999: XXI, 471; Numânî, 1998: XII, 508; Şirbînî, 2004: II, 384) bu yönelimin ilk örneğine şeytanın secde emrine karşı gösterdiği kibirli tavırda rastlanmaktadır (Çalışkan, 2017: 400).

Kendini beğenme, büyüklük taslama (Ayverdi, 2011: II, 1726), başkalarından üstün görme, büyükleme, benlik ve gurur (Eren vd., 1988: II, 870) şeklinde tanımlanan kibir dini terim olarak ise büyükleme, büyüklük taslama, kendini üstün görme, böbürlenme, büyükleme hakkı kabul etmemek ve insanları hor ve küçük görmek (Canbulat, 2015: 379) anlamında kullanılmaktadır.

İmam-ı Gazzâlî (v. 505/1111) kibri, kendisini galip görmek, büyüklük taslamak ve yücelik iddia etmek olduğunu, bunun da ancak mutlak güç sahibi olan sultana mahsus olan bir vasıf olarak tanımlamaktadır. Hiçbir şeye gücü yetmeyen âciz, zayıf ve kendine malik olmayıp başkasının mülkü olan bir kulun kibir taslamak haddi olmadığını bu bakımdan kul, kibirlendiğinde Allah'ın celâlinden başka bir şeye layık ve uygun olmayan bir sıfat hakkında Allah ile mücadeleyle cüret etme durumunda olacağını belirtmektedir (Gazzâlî, t.y: III, 346).

Ayrıca Gazzâlî kibrin ilk olarak şeytan tarafından takınılmış bir tavır olması sebebiyle, şeytani bir özellik taşıdığı söylemektedir. Ona göre bu tavrı takınan veya kalbinde bu düşüncelere sahip olan insanlar şeytana yaklaşmış olmaktadır. Kibir insana iki şekilde nüfuz etmektedir. Bunlardan birincisi, fikir olarak kişinin kalbine yerleşerek düşünce sistemini etkilemesi, ikincisi ise hal, hareket ve tavırlarına yansımadır ki kalbe yerleşen kibir mutlaka insanın zahirine aksetmektedir. İnsanın soy-sopu, sahip olduğu ilmi, malı-mülkü, zenginliği, güzelliği, kuvvet ve kudreti vb. ile övünmesi ve üstün görmesi şeklinde hal ve hareketlerine yansımaktadır (Gazzâlî, t.y: III, 358).

Nitekim Kudsî Hadiste, "Kibriya benim ridâm,⁶ azamet ise benim ızârımdır.⁷ Kim bunlardan biri hakkında benimle yarışmaya cüret ederse onu ateşe atarım" (Müslim, Birr, 136; Ebû Dâvud, Libâs, 25; İbn-i Mâce, Zühd: 16, Müsned, 2/248, 376, 414, 427, 442, 4/416; Hindî, 1985: III, 534) buyurulmaktadır. Hadisten anlaşıldığı üzere mutlak büyüklük ve ululuk Allah'a ait iki sıfattır. Allah bu sıfatlarında kendisine ortak kabul etmediği gibi büyüklük iddiasında bulunan olursa onu cezalandırırım diyerek kibir ve büyüklük taslamayı yasaklamıştır.

Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde kibir konusunda insanlar uyarılmış, kibirlenenlerin sevilmeyeceği, sonlarının azap (Nahl 16/23; Lokmân, 31/7; Câsiye, 45/8; Nisâ, 4/173; En'âm, 6/93; Ahkâf, 46/20) ve ceza (Sebe, 34/33; A'râf, 7/40; Ahkâf, 46/20) olacağı,

⁵ Aralarındaki nüanslar birlikte istikbar ve tekebbür terimleri yaklaşık olarak aynı manaya geldikleri için çalışmanın bundan sonraki kısmında bu terimler genel olarak kibir terimi ile belirtilecektir.

⁶ Belden yukarı giyilen elbise, gömlek.

⁷ Belden aşağı giyilen elbise.

cehenneme girecekleri (Zümer, 39/60, 72; Nahl, 16/29; Mümin, 40/60, 76) bildirilmiştir. Ancak yine de insanların insanlara (İsrâ, 17/37), peygamberlere (Mü'minün, 23/34, 47; İbrahim, 14/10; Furkân, 25/21; En'âm, 6/8, 53; Zuhruf, 43/31, 53; Kasas, 28/39) ve Allah'a karşı (Mü'minün, 23/30; Furkân, 25/60) büyüklük ve üstünlük tasladığı hatta kendilerini üstün görerek alay etme gafletine düştükleri Kur'an'da birçok yerde bildirilmektedir (Sıcak, 2006: 34).

Kibir ve kibirlenmenin ne kadar büyük bir tehlike olduğunu dile getiren Hz. Peygamber "Kalbinde hardal tanesi ağırlığında iman bulunan bir kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi ölçüsünde kibir olan kimse de cennete girmez" (Müslim, İman, 147; Ebû Dâvud, Edeb 29; Tirmizi, Birr 61) buyurmuştur. Bunun üzerine sahabeden birisi; "Kişi elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını sever!" deyince "Allah güzeldir, güzelliği sever! Kibir ise hakkın iptali, insanların küçük görülmesidir" buyurmuşlardır (Müslim, İmân, 147; İbn Mâce, Duâ, 10).

3. Ucb; (ب ج ع) kökünden gelen ve Kur'an-ı Kerim'de hoşla gitme, kendini beğenme, böbürlenme ve imrenme manalarında (İsfahânî, 1992: I, 547) kullanılan bir terimdir. Kibre çok yakın anlamlar ifade eden bu terim sözlükte; kendini beğenme, üstün görme, şımarma, kişinin elinde bulunan şeylerin yaratıcısı ve maliki olarak Allah'ı görmeyip elde ettiği nimetlerin sahibi olarak yalnızca kendini görmesi, elindekilerle başkalarına karşı büyüklük taslayıp övünmesi (Canbulat, 2015: 663) şeklinde tanımlanmaktadır. İstilahta kendisindeki kemal ile övünmek, bunların Allah'tan geldiğini unutmak ve nankörlük anlamında kullanılmaktadır (Çağrı, 2012: 36-37).

İnsanda bulunan her türlü kemal sıfatı ve imkân Allah tarafından insana bahşedilmiştir (İbrahim, 14/34). Ancak insanın bu nimetleri kendisinden bilmesi yani Allah'a nankörlük etmesi, (Hac, 22/66) kendisini mükemmel görmesi ve bununla övünmesi ucb'dur. Ucb, Allah tarafından sevilmeden bir tavidir (Hadîd, 57/23). Nitekim Kur'an-ı Kerim, Huneyn günü Müslümanların sayısal olarak çokluklarına güvenerek kendilerini beğendiklerini ama bu çokluğun kendilerine bir yarar sağlamadığını, gerisingeriye kaçıktıklarını sonrasında ancak Allah'ın yardımı ile galip geldiklerini beyan etmiştir (Tevbe, 9/25). Başka bir ayette ise Âd kavminin haksız yere büyüklük tasladıkları ve "Bizden daha güçlü kim var?" dedikleri ancak onların kendilerini var eden Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu unuttukları beyan edilmiştir (Fussilet, 41/15). Güç ve güçlü üzerine inşa edilen sosyal yapı kendini üstün görme problemini doğurduğu gibi hem güce dayalı bir haklılık algısını ve iktidar yapılanmasını (Gündüz, 2016) hem de kadınlar ve kız çocuklarına (Günaltay, 1951: XV, (60), 693-694) karşı kötü davranma sonucunu beraberinde getirmiştir.

Hz. Peygamber'in peygamberliğini ilanından sonra, kendilerini daha itibarlı, zengin ve üstün gören Mekkeli müşrikler; peygamberliği, hayatını sade ve mütevazî bir şekilde sürdüren Hz. Peygamber'e yakıştıramıyorlardı. "Bu Kur'an, iki memlekette bir büyük adama indirilseydi ya!" dediler" (Zuhruf, 43/31) ayetiyle Kur'an-ı Kerim onlardaki ucb ve kibir halini haber vermiştir.

4. Yüz çevirmek (ötekileştirmek); Yüz çevirmek fiili Kur'an'da birçok yerde geçmektedir. Bazı yerlerde Hz. Peygamber'e emredilirken (En'âm, 6/68, 106; Secde, 32/30; Sâffât, 37/174, 178; vd) bazı yerlerde de inanmayanların hareketlerinden (Bakara, 2/64, 137; Âl-i İmrân, 3/32; Nisâ, 4/81; vd) bahsedilmektedir. Genel olarak bu kök Kur'an'da kabul etmeme ve karşısındakine aldırış etmeme, görmezden gelme, araya mesafe koyma ötekileştirme anlamlarında kullanılmaktadır (İsfahânî, 1992: I, 559-560). Sağlıklı toplumsal hayatın gereklerinden birisi karşılıklı iletişim, insanların birbirlerini muhatap almaları ve olduğu gibi kabul etmeleridir. Yüz çevirme ve ötekileştirme bunun tam tersidir. İnsanların bu iki davranışın yanı sıra birbirleriyle iletişimi ve ilişkiyi koparmaları, görmezden gelmeleri, aralarındaki fikir ayrılıklarını

derinleştirmeleri; yabancılaşma, ırkçılık ve türevi düşüncelerin toplumda yaşam imkânı bulmasına sebep olmaktadır.

3- Kur'an-ı Kerim Işığında İrkçiliğin Tadili veya İzolesi

İrkçilik düşüncesinin, ona sebep olan veya onunla birlikte ortaya çıkan düşünce ve yaklaşımları, toplumdan tamamen çıkarmanın ve yok etmenin imkânı bulunmamaktadır (Müslim, "Cenâiz", 29). Bazı yönleriyle olumluluk taşıyan bu yönelimin İslam'ın genel yaklaşımı düşünüldüğünde⁸ tamamıyla yok edilmesine de haddi zatında gerek yoktur. İslah ve tadil yeterlidir. Olumsuz yönleri açısından bu düşünceden kurtulma yolları tam olarak bilirse en azından topluma vereceği zararlar asgariye indirilebilir. Nitekim Kur'an'da ırkçılık ve ilgili diğer düşünce ve yaklaşımlardan bahsedilirken aynı zamanda bunlardan kurtulma reçetelerini de sunmuştur. Bunlara kısaca değinmek gerekirse;

1. *Allah'ın büyüklük ve azametini bilmek*; İnsanın kendi büyüklüğünü/küçüklüğünü anlaması açısından önemlidir. Büyüklük ve üstünlük hakkı olan sadece mutlak büyük ve ululuk sahibi olan Allah'tır (Gazzâlî, ty: III, 346). Nitekim her türlü güç ve kuvveti elinde tutan, kendisinden daha büyük bir varlık olmayan, yücelik ve ululuk sahibi anlamındaki "el-Mütekebbir" sıfatını Allah cc sadece kendisi için kullanmıştır (Haşr, 59/23). Bu yüzden gerçek büyük ve üstün olanın Allah olduğu, buna karşılık insanın küçüklüğü İslam ahlakı açısından her zaman akıldan çıkarılmaması gerekmektedir.

2. *İnsanın kendi mahiyetini bilmesi*; Allah ilk insanı topraktan (Hicr, 15/26; Mü'minün, 23/12; Secde, 32/7; Rahmân, 55/14) ardından gelenleri de bir damla meniden (sudan) yaratmıştır (Nahl, 16/4; Hicr 15/26; Furkân, 25/54; İnsan 76/2; Alak, 96/2). İnsan aciz ve ölümlü bir varlıktır (Âl-i İmrân, 3/185). Kendi ihtiyaçlarını karşılama noktasında Allah'a ve hatta diğer insanlara (Fârâbî, "Mutluluğu Kazanma", 2003, s. 32; Fârâbî, İdeal Devlet, 2017, s. 97) muhtaçtır. Belli bir müddet yaşayacak olan insan yeniden toprağa dönecektir (Abese, 80/17-22). Hayat bir yönüyle, oyun, eğlence veya yarış gibi geçici bir süreçtir (En'am, 6/32; Ankebût, 29/64; Muhammed, 47/36; Hadid, 57/20). İnsan öldükten sonra veya Sûr'a üfürüldüğü zaman üstünlük ifadesi olarak kullanılan soy-sop, nesep vb. unsurların hiç birisinin (Kasas, 28/88; Rahmân, 55/27) bir hükmü kalmayacaktır (Mü'minun, 23/101). Çünkü Allah nazarında üstünlük takva ile yani O'nun emir ve yasaklarına uyma derecesine göredir. Ayette "Şüphesiz ki Allah katında en değerli olanınız, takvâda en ileri olandır (Hucurât, 49/13)." şeklindeki ifadenin öncesinde "خُلُقٌ" yaratma fiiliyle desteklenmesi de oldukça önemlidir. Bu fiilin kullanılmasıyla hem soy ve sopun kazanılan bir şey olmadığı⁹ böylelikle böbürlenmeye vesile de olamayacağı hem de yaratılışın asıl gayesi olan ibadete (Zâriyat, 51/56) dikkat çekilerek ibadetin asıl, soy ve sopun ise ferî meseleler olduğu belirtilmiştir (Râzî, 1999: XXVIII, 113). Böylelikle insanların asıl ihtiyaç duydukları (Âlûsî, 1415: XIII, 313) fazilet kaynağına dikkat çekilmiştir. İnsan varlığının mahiyeti bu iken kendi varlığını bilmeyen insan kibirlenerek üstünlük iddiasında bulunmaktadır.

3. *Ümmet olma bilincinin geliştirilmesi*: Asr-ı saadet döneminde Kur'an'ın; toplumsal barışı sağlama konusunda başarılı (Enbiyâ, 21/92), diğer bütün insanlara örnek olacak (Bakara, 2/143), insanlık için en hayırlı (Âl-i İmrân, 3/110), denge unsuru ümmet (Bakara, 2/143) şeklinde vasıflandırdığı bir varoluş sergilenmiştir. Ancak günümüzde ümmet bilincinin asr-ı saadet düzeyinde olduğunu söylemek oldukça güçtür. Hadislerde verilen haberlere uygun olarak günümüzde Müslümanlar

⁸ İslamiyet kendisinden önce toplumda cari olan örf, adet, gelenek, görenek ne varsa hepsini elden geçirmiş, Allah'ın ahkâmına uygun olmayanlar yasaklanmış, uygun olanlar ya olduğu gibi ya da değiştirilerek ümmete mal edilmiştir. (Akyüz, 1994: V, 415-420)

⁹ Verilen ve kazanılan statü ve rol ayrımına dair ayrıntılı bilgi için bkz. (Adler, 2014: 330-338)

parçalanmış, dağılmış, zayıflamış, bazı değerlerinden uzaklaşmış, zararlı düşünce ve ideolojilerin batağında kıvranan bir görünüm sergilemektedir (Ebû Dâvud, Melâhim 5). Bundan dolayı ümmet bilincinin geliştirilmesi toplumda yaşanan anlaşmazlıkların, zararlı düşünce, dogma ve olguların düzeltilerek ilahi çizgiye çekilmesine yardımcı olacaktır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki ırkçılık düşüncesine kaynaklık eden kibir, ucb, taassup vb. düşünce ve tavırlar ümmet bilinci içerisinde sirayet ederse inanç taassubunun ve radikalizminin ortaya çıkmasına sebep olabilir.

4. *Kardeşlik bilincinin geliştirilmesi, çekişmemek ve ayrılığa düşmemek*; Kur'an müminlerin ancak kardeş (Hucurât, 49/10) olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber de bu şer'î hükmü Medine'ye ilk geldiği günlerde ensar ve muhaciri birbirleriyle kardeş ilan ederek (Algül, 2005: XXX, 308-309) pratize etmiştir.¹⁰ Burada kardeş benzetmesi oldukça manidardır. Nitekim insan için en değerli bağlardan birisi kardeşlik bağıdır. İnsan kendisine yeni bir eş bulabilir, yeni bir evladı olabilir. Anne veya baba ile tavsifte ise eşitlik kaybolacak ve ortaya yeni meseleler çıkacaktır. Burada kardeşlik sözüyle aynı düzeyde gerçekleşen ve her ne olursa olsun hiç bozulmayacak bir ilişki tesis edilmiş olmaktadır. Bu bilincin geliştirilmesi ile birbirine kardeş gözüyle bakan Müslümanlar daha sıkı bir ilişkiye girecek ve aralarındaki farklılıklar kaybolacaktır. Hiçbir kardeş diğerine nesep yönüyle üstünlük taslayamaz. Bu nedenle Müslümanlar arasında kardeşlik bilincini geliştirmek ırkçılık düşüncesinin gelişmesini engelleyecektir. Allah müminlerin birlik olmasını istemektedir. Nitekim birçok ayette müminlere hitaben, çekişmeyin, ayrılmayın, bölünmeyin, parçalanmayın buyurulmaktadır (Enfâl, 8/1, 46; Hucurât, 49/9, 10; Âl-i İmrân, 3/103-105). Çünkü bu türlü şeyler müminler arasındaki kardeşlik duygusunu zedelediği gibi Müslümanların dışarı karşı direncini azaltır ve zayıflatır, bir gevşeme olur, güç kaybolur ve Müslüman toplum dışarıdan gelebilecek zararlı akımların etkisine açık hale gelir. Burada yapılması gereken, onları kendi hallerine bırakmadan konunun ilahi mesajlar çerçevesinde çözümünü ve birliğin sağlanması için çaba sarf etmektir. Elbette birlikten kastımız hak üzerinde kaim olan, şer'î kurallara ve düsturlara uyma vasfına haiz olan bir birliktir. Aksi takdirde çokluk, topluluk ve birlik kavramlarının tek başına başarıyı getirmeyeceğini birçok Kur'an ayeti belirtmektedir.¹¹

5. *Sıla-i rahim*; İslâm'ın hem asabiyeti etkisiz kılmak hem de insanlarda bulunan bu doğal yönelimden pozitif olarak yararlanmak için ortaya koyduğu bir başka çözüm yolu da (sıla-i rahim) akrabayı korumadır. Hz. Peygamber cahiliye toplumunda aşırı derecede hâkim olan nesep bağı ve soy üstünlüğü anlayışının yerine dinî ve ahlakî bir olgu tanımlamasıyla sila-i rahim sorumluluğunu yüklemiştir. Sıla-i rahimde, akrabalık bağının korunmasına ve devamına yapılan vurgu, soyun üstün tutulması fikrinden değil, sosyal düzeninin tesis edilip korunması ve karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma duygusunun geliştirilmesi üzerine bina edilmiştir (Apak, 2016: 271-177). Bu sebeple İslâm sila-i rahimi teşvik etmiş, emretmiş, hatta akrabalarıyla bağı kesenleri yermiştir (Nisâ, 4/1). Ayrıca Hz. Peygamber de ayetin içeriğine uygun davranmayı Allah'a ve âhiret gününe imanın bir gereği saymıştır (Buhârî, Edeb, 31; Müslim, Birr, 18).

6. *İfrat ve tefrite düşmemek*; Aşırılık iradenin var edilişiyle başlamış ve bunu sınırlamayı hedefleyen her dinin dikkat çektiği problemler arasında var olagelmıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de gerek İslam âleminde gerekse tüm dünyada hayatın hemen her alanında aşırılık örnekleriyle sıkça karşılaşılmaktadır. Hemen her düşünce, iş, tavır ve davranışın iki zıt yönü vardır. Bu yönlerden birincisi ifrat, aşırıya gitme, ölçü, sınır ve haddi aşma gibi manalara gelirken, ikincisi olan tefrit ise ifratın

¹⁰ Hz. Peygamberin müminler arasında kardeşliğin tam manasıyla tesis edilmesi adına yönettiği sürecin ayrıntıları için bkz. (Koçyiğit, 2015: I, (41), 9-42).

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sıcak ve Çalışkan, 2017: 177, 179, 181).

tam tersi olarak aşağı, geri kalma ve umursamama manasına gelmektedir. Bir de bunların ortası (orta yol) itidal vardır. İtidal, ılımlılık, dengelilik, ölçülülük, soğukkanlılık, denge ve aşırı olmama anlamlarına gelmektedir.¹² Allah Fâtiha Sûresi (Fâtiha, 1/6.) başta olmak üzere birçok ayette itidal yolunun tutulmasını terğib ve terhib usulüyle kulları için gerekli kılmıştır. Allah haddi aşmayı hoş görmemiş ve insanları haddi aşmamaları konusunda birçok kez uyarmıştır (Nisâ, 4/154; Mâide, 5/2, 87; Tâhâ, 20/127; Rahmân, 55/8). Nitekim bir ayette “Allah, onları kurtarıp karaya çıkarınca, içlerinden doğru giden de bulunur. Bizim ayetlerimizi ise ancak son derece gaddar ve nankör olanlar inkâr eder” (Lokmân, 31/32) buyurularak haddi aşanlara nispeten orta yolu tutanlar övülmüştür (Hâşim, 1998: 7) ki buradan Allah'ın orta yol tutulmasını istediği anlaşılmaktadır. Başka bir ayette ise Allah'ın Ümmet-i Muhammed'i her yönüyle dengeli bir ümmet yaptığı belirtilmektedir (Bakara, 2/143).

İnsanın hemen her şeyde ifrat ve tefrite girmeden itidal üzere hareket etmesi güzel olanıdır. Örneğin insanın kendisini bilmesi, beğenmesi konusunda ifrat olan aşırıya gitmesi, haddi aşması kibirdir. Tefrit ise geride kalması zelil bir şekilde davranmasıdır. Bu konuda orta yol ise tevazu göstermesidir. Nitekim bir ayette “Yeryüzünde böbürlenerek yürüme” (İsrâ, 37/17) ifadesiyle insanlar uyarılırken başka bir ayette “Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve alçak gönüllülük ile yürüyenlerdir” (Furkân, 25/63) buyurularak ölçü gösterilmiştir. Tevazu, Allah tarafından sevilen ve övülen bir tutum olmuştur. Bundan dolayı Allah hem peygamberine (İsrâ, 17/24) hem de insanlara (Bakara, 2/58; A'raf, 7/161; Nahl, 16/48) tevazu tavrını takınmalarını emretmiştir.

Hz. Peygamber, “İtidal, teenni, hal ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmi dört cüzünden bir cüzdür” (Ebû Dâvud, Edeb 2; Muvatta, Şi'r 17) buyurmuşlardır. Başka bir hadislerinde de “Mal sadaka ile noksan olmaz. Allah affi sebebiyle kulun izzetini artırır. Allah için mütevazı olan kişiyi Allah yüceltir” (Müslim, Birr, 69; Tirmizi, Birr 82; Muvatta, Sadaka 12) buyurarak itidalli olmayı teşvik etmiştir. Tevazu üzere hareket etmek, yani mütevazı olmak insanda kibir düşüncesini ve ırkçılık bağlamında başka kimselere karşı üstünlük iddiasını önleyecektir.

7. *Karşılıklı İletişimin geliştirilmesi*; Kur'an'da birçok ayette farklı bağlamlarla geçmekte kendi değerlerinden ödün vermeksizin (Aldemir, 2007: 266) diğer insanlarla hak üzere birlik olunması emredilmektedir. Allah insanları birbirleriyle tanışmaları¹³ için farklı boy ve kavimlere ayırmıştır (Hucurât, 49/13). Tanışmak için insanların birbirleriyle konuşmaları, iletişim kurmaları gerekmektedir. İletişim kuran insanlar görüştükçe birbirlerini tanıyacak, güven ortamı oluşacak, birbirlerini oldukları gibi kabul edecek ve aralarında anlaşmazlığa neden olan bazı farklılıkları görmezden geleceklerdir. Birbirini takip eden bu olgular ve döngü ancak birlikte olduğu zaman bir anlam ifade eder. Bunlardan birisinin yokluğu diğerlerinin işlevlerini sonlandıracağı için hepsine dikkat etmek gerekmektedir. İrkçılığın temel çözüm yollarından birisi de bu döngüyü toplum geneline yaymaktır.

8. *Adaletli davranmak*; adalet, hak ve hukuk gibi kavramlar bir toplumdaki en önemli müesseselerdir. Kendisi mutlak adil olan Allah insanlardan da adil olmalarını ve birbirlerine adaletle muamele etmelerini istemektedir. Bir ayette özellikle kin duyulan bir topluluğa karşı adaletli davranılması istenmektedir (Mâide 5/8; Nahl, 16/90). Yani bir topluluğa karşı yapılacak menfi bir hareket toplumda kutuplaşmalara, ayrışmaya, rekabete, düşmanlığa zemin hazırlayacaktır. Hukukun ve adaletin iyi işlediği, bireylerin haksızlığa uğramadığı, uğradığında ise hakkını alabildiği bir toplumda bireylerin memnuniyet seviyesi de artacaktır. Böyle bir toplumda ise zararlı ideoloji ve düşünceler kendilerine yaşama imkânı bulamayacaktır. Nitekim ırkçılık ve mikro

¹² Mutedil olmanın önemi hususunda bkz. (el-Kaysi, 2014: 195-229).

¹³ Teârûf kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Çalışkan, 2017: 398-399)

milliyetçilik gibi düşünceler genel olarak toplum nezdinde var olan farklılıkları ön plana çıkararak, farklı olan kesime karşı haksızlık yapıldığı, bu kesimin ezildiği, aşağılandığı vb. argümanları kullanmaktadır. Bu argümanların yok edilmesi bu düşüncelerin yayılmasını engelleyecektir.

9. *İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak* (Âl-i İmrân, 3/104, 110; A'râf, 7/157; Tevbe, 9/71, 112; Hac, 22/41; Lokman, 31/17); İnsanların soy ve neseple övünmeleri kendilerini, o kabile veya soy içinde iyiliği yapma ve kötülüğe karşı çıkma yönünden davranışlarıyla faziletli kılmış birine nispet etmeleriyle gerçekleşir. Üstünlüğün bir fazilet kazanmış olmaya bağlı kılınması durumunda, birçok güzelliği ve fazileti barındıran din, bireyin, kendisiyle iftihar ettiği asıl kaynak olur. Bu sebeple dinin emir ve yasaklarına dikkatli olmak ve onları yerine getirmek soy ve nesebe bağlılığın yerine koyulması gereken asıl fazilet ölçüsüdür (Râzî, 1999: XXVIII, 113). Münferit olarak işlenen bir günahın veya bir kez uygulamaya geçen bir düşünce biçiminin zamanla normalleşmesi, toplumun geneline sirayet etme ve gelenek-görenek haline gelme ihtimali her zaman mevcuttur. Bu sebeple ırkçılık gibi zararlı düşünceler veya bunların sebep olduğu durumlarla ilgili toplumun devamlı suretle aydınlatılması gerekmektedir.

10. *İnsani ilişkilere dikkat edilmesi*; bazı tutum ve davranışlar vardır ki kendileri çok küçük olmasına rağmen etkileri ve etkiledikleri alan çok büyüktür. Gıybet, su-i zan, birbirini karalama, alay etmek, insanlara lakaplar takmak hem dünyada; güven eksikliği, amaçsız yaşama, fitrat bozukluğu gibi hem de ahirette; azapla karşılaşma, yaptıklarından pişman olma gibi birçok kötü sonuca sebebiyet verecek olan (Sıcak, 2006: 90-123) tutum ve davranışlar arasında yer almaktadır. Bunlar bireysel olarak işlendiğinde tüm yanlışlığına ve kötü sonuçlarına rağmen kişiseldir. Ancak bu yanlışlar toplum içerisindeki bir kesime karşı yapıldığında, toplumsal birliği bozacak sonuçlara yol açacak yönlerle karşımıza çıkacağı göz ardı edilmemelidir. Özellikle heterojen (çok parçalı) yapıya sahip toplumlarda farklılıkların derinleşmesi, kutuplaşmayı, etnik düşmanlığı, etnik kibir ve ucb'ü tetikleyebilir. Bu yüzden toplumsal barışın sağlanması, toplumsal anlaşmazlık ve huzursuzluklardan beslenen ırkçılık vb. düşüncelerin önünü kesecektir.

11. *Yüz çevirmemek (ötekileştirmemek)*; insanların birbirlerinden yüz çevirmeleri, birbirlerini ötekileştirmeleri ve yabancılaştırmaları, aradaki farklılık ve anlaşmazlıkların derinleşmesine sebep olacağından toplumu oluşturan her kesimin iletişimi koparmamaları, birbirlerinden yüz çevirmemeleri, birbirlerini ötekileştirmemeleri ve birbirlerine saygı ve sevgi çerçevesinde yaklaşmaları gerekmektedir (Atalay, 1997: 35-130). Sevgi ve saygı ortamında ırkçılığın hayat bulma imkânı bulunmamaktadır. Nitekim yukarıda bahsedildiği gibi Kur'an-ı Kerim'de özellikle inanmayanların yüz çevirdikleri vurgulanırken, inananlara birbirilerinize ve hakikate karşı yüz çevirmeyin mesajı verilmektedir.

4- Sonuç

İslam diğer aşırı yönelimler gibi ırkçılık ve benzeri zararlı düşünceleri yasaklamıştır. Çünkü bu düşüncelerin temelinde insana yakışmayan ve hastalık olarak ifade edebilecek, kibir, ucb, taassup, ayrımcılık, ön yargı, ötekileştirme vb. düşünceler hâkimdir. Başka bir ifade ile ırkçılık ile onu besleyen hastalıklı düşünceler bir fasit daire oluşturarak birbirlerine kaynaklık etmektedir. Bu sebeple mezkûr düşünceler, sosyal bilimlerden sakıncalı görüldüğü gibi sadece İslam tarafından değil aynı zamanda diğer dinler tarafından da kötü görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim ırkçılık ve benzeri yaklaşımlara çözüm üretirken sadece bunlara odaklanmamıştır. Bu düşüncelere kaynaklık eden kibir, taassup, ayrımcılık, ön yargı ve ötekileştirme gibi problemleri de konu edinmiştir. Getirdiği öğretilerle bu

sorunlu yaklaşımları, sıla-i rahim örneğinde görüldüğü gibi asabiyetin yerine alternatif olarak daha doğru olanı ikame etmeye veya ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Böylelikle Kur'an-ı Kerim bu hastalıklı düşüncelere çözüm üretirken konuya çok yönlü yaklaşmış, bunların din, ibadet, ahlak vb. yönüyle giderilmesinin yanında toplumsal ve sosyal açıdan çözüm önerileri de getirmiştir. Nitekim birçok yerde bu düşüncelerin yanlışlığı belirtildikten sonra Allah'ın azap, ceza ve cehennemle ikazı yanında "ayrılığa düşmeyin, adaletli olun, aranızı bulun, zandan kaçının, alay etmeyin, dedikodu etmeyin, birbirinizden yüz çevirmeyin" denilerek toplumsal çözümlere de vurgu yapılmıştır.

İrkçiliğe karşı Kur'an'dan çözüm adına tespit edilen tekliflerdeki; Allah'ı tanıma, kendini bilme, karşılıklı iletişim, kardeşlik duygusu, ümmet şuuru, adalet bilinci vb. öneriler günümüz şartları ve sonuca gidilmeye katkısı göz önünde bulundurulduğunda sadece ırkçılık değil modern çağda Müslümanın birçok alanda karşılaştığı "aşırılık" problemiyle de başa çıkmasına katkı sağladığı görülmektedir. İrkçilik probleminden kurtulmaya ek olarak aynı zamanda insanlık, toplum, devletin selameti ve özellikle Müslümanların birliği için ortaya konulmuş bu öneriler, kendi problemleriyle uğraşan Müslüman toplumların Kur'an'da kendilerine biçilen role uygun olarak; tüm insanlık için bir ümit olmasını sağlayacak değişim için elzemdir. Ancak bu çözüm yollarıyla, yine Kur'an'ın gösterdiği "toplumsal barışı sağlama konusunda başarılı, diğer bütün insanlara örnek olacak, insanlık için en hayırlı ve denge unsuru ümmet" olunacaktır.

Kaynakça

- Adler, A. (2014). *Modern Psikoloji*, İstanbul: Hiperlink.
- Akyüz, V. (1994). *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aldemir, H. (2007). "Kur'an-ı Kerim'e Göre İhtilâf", Yayınlanmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul.
- Algül, H. (2005). "Muâhât", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul: *DİA*, XXX, 308-309.
- Âlûsî, Ş, M. (1415). *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri's-Seb'i'l- Mesânî*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Apak, A. (2010). "Şuûbiyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul: *DİA*, XXIX, 244-246.
- Apak, A. (2016). "İslâm'ın İrkçiliğe Karşı Tutumu", *Uluslararası Yanlış Algular ve Doğru İslam Sempozyumu Bildirileri*, Şanlıurfa: 271-177.
- Atalay, O. (1997). "Bir Arada Yaşamamanın Kur'ânî Temelleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi Atatürk Üniv. SBE., Erzurum.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 4.bs., İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Buhârî, E, A, M, B. İ. (2002). *el-Câmiu's-sahih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru Tavgi'n-Necât.
- Canbulat, M. (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 6. bs., Ankara: DİB Yayınları.
- Chakraborty, A. ve Mckenzie, K. (2002). "Does Racial Discrimination Cause Mental İllnes", *The British Journal of Psychiatry*, 180 (6), 475- 477.
- Çağrı, M. (1991). "Asabiyet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul: *DİA*, III, 453-455.
- Çağrı, M. (1997). "Hamiyet", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul: *DİA*, XV, 481.
- Çağrı, M. (2012). "Ucb", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul: *DİA*, XXXII, 36-37.
- Çalışkan, N. (2017). "Mikro Milliyetçilik Özelinde Kur'an'a Göre İrkçilik", *Turkish Studies*, 12, (27), 393-410.
- Ebü Dâvud, S, B. E, S. (1992). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Eren, H., Gözaydın, N.; Parlatur, İ.; Tekin, T.; Zülfikar, H. (1988). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Fârâbî, (2003). “Mutluluğu Kazanma”, Çev. Hüseyin Atay, *Farabi'nin Üç Eseri*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 21-70.
- Fârâbî, (2017). *İdeal Devlet*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fayda, M. (1993). “Câhiliye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul: DİA, VII, 17-19.
- Ferrâ, E, Z, Y. B, Z, B, A, D. (t.y). *Meânî'l-Kur'ân*, Mısır:
- Gazzâlî, E, H, H, M, B, M. (t.y). *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism New Perspectives on the Past*, Cornell University Press.
- Günaltay, M, Ş. (1951). “İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu”, *Bellekten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XV, Ankara: sayı: LX, 690-707.
- Gündüz, Ş. (2016). “Cahiliyenin Kültürel Kodları, Milel ve Nihal”, *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, XIII, (I), 8-27.
- Hanbel, A, B. (2001). *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*, Tahkik: Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid, Amir Gadban, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Hâşim, A, Ö. (1998). *Vasatiyyetü'l-İslâm*, Kâhire: Dâru'r-Raşid.
- el-Hindî, A. (1985). *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Ebî Zemenin, E, A, M, B. (2002). *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe, Muhammed b. Mustafa el-Kenz, Kahire: el-Fârûkü'l-Hadise.
- İbn Haldûn. (2014). *Mukaddime*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Mâce, E, A. (1975). *Sünenu İbn Mace*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Kahire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye.
- İsfahânî, E, K, R. (1992) *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî, Dimaşk: Dârü'l-Kalem.
- Karagöz, İ.; Karaman, F.; Paçacı, İ.; Canbulat, M.; Gelişgen, A.; Ural, İ., (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Editör: İsmail Karagöz, 6. bs., Ankara: DİB Yayınları.
- Kaysî, A, S. (2014/2). “Aşırılıklar Karşısında Kur'anî Perspektiften Vasat Ümmet Olma Bilinci”, Çeviren: Yusuf Ağkuş, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, (I), 195-229.
- Koçyiğit, T. (2015). “Asabiyetten Uhuvvete -Medine'de Hz. Peygamber'in (s.a.v) İslâm Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, (XLI), 9-42.
- Kurtubî, E, A. (1964). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2. bs., Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye.
- Kutub, S. (2000). *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, 17. bs. Beyrut: Dârü's-Şurûk.
- Mâlik B. E. (1992). *el-Muvatta*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mevdûdî, E, A. (1987). *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çevirenler Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Müslim, E, H, K. (1956). *Sahihi Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Numânî, E, H. (1998). *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*; thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Özcan, A. (2005). “Milliyetçilik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, DİA, XXX, 84-87.
- Pişgin, Y. (2015). *Kur'an'da Karakter İnşası*, İlahiyat Yayınları, Ankara.
- Râzî, F. (1999). *Mefâtihu'l-Gayb*, 3. bs., Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Sarıcık, M. (2013). *Şeytandan Günümüze Irkçılık*, İstanbul: Nesil Yayınları.

- Semerkindi, A. t.y: *Bahru'l-Ulûm*, y.y.
- Sıcak, A, S. (2006). *Kur'an'da İstihza (Küçümseme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü. SBE., İstanbul.
- Sıcak, A, S. (2015). Kur'an-ı Kerim'de, "Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınmaları Gereken Tavırlar", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, IV, (II), 433-454.
- Sıcak, A, S. ve Çalışkan, N. 2017. "Yeni Bir Dünya'nın Kur'ânî Umdeleri", *Turkish Studies*, XII, (VIII), 171-184.
- Şentürk, R. ve Canatan, K. (1999) "Irkçılık", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul: *DİA*, XIX, 124-131.
- Şirbini, Ş. (2004). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm: es-Sirâcü'l-münîr*; Tahkik: Ahmed İzzu İnâye Dimeşki, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Taberî, E, C. (2000). *Tefsîrü't-Taberî: Câmîü'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*; thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r- Risâle.
- Zemahşeri, E, K. (1987). *Keşşâf an Hakâiki Gavâmudî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîli ft Vucâhi't- Te'vîl*, 3b., Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.